

TANZİMAT DÖNEMİNDE EĞİTİM PROGRAMLARI

Yrd. Doç. Dr. Etem Levent

Tanzimat dönemi öncesinde batı anlayışına göre bir eğitim sistemi kurulurken, önce yüksek okullardan işe başlanmıştır. Bunlar, *Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn*, *Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn*, *Tıbhâne-i Âmire* ve *Cerrahhâne-i Ma'mûre* ve *Mekteb-i Harbiye*'dir. Ancak, batı metotları ile çalışan okullar çoğaldıkça, örgün eğitimin alt kademeleri de oluşmuş; böylece yüksek eğitim yapmak amacıyla açılan okullar, zamanla hedeflerini gerçekleştirir duruma gelmişlerdir.

Batılı metotlarla eğitim yapan okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere, 1848'de Kemal Efendi'nin öncülüğünde, Darümuallimîn-i Rüşdî adıyla ilk *öğretmen okulu* açılmıştır.

Darümuallimîn-i Rüşdî, rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek için açılmıştır. İlkokullara öğretmen yetiştirecek olan ilk öğretmen okullarının başlangıcı sayılabilecek Darümuallimîn-i Sıbyan da, 1868 yılında Maârif Nâzırı Saffet Paşa zamanında öğretime başlamıştır.

Kızların okuması fikrini 1850'de ilk defa ortaya atan Kemal Efendi olmuştur. Ancak uzun mücadelelerden sonra, bu fikrini 1858'de gerçekleştirerek, ilk *İnas (Kız) Rüşdiyelerini* kurmuştur.

Tanzimat döneminde, Din Eğitimi ile Tanzimat Eğitimi, ayrı okullar ve kurumlarca verilmiş ve farklı programlar uygulanmıştır.

Osmanlı döneminde eğitim alanında ilk kurumsal yenileşme hareketi, 1773 yılında başlamıştır. Batılı tarzda eğitim, hem öğretim programlarını, dolayısıyla *muhtevayı*, hem de öğretim yöntemi ile ders araç ve gereçlerini kapsadığı görülmüştür. O dönemde öğretimde, *yeni yöntemin* (usûl-i cedide) kullanılması, bazı eğitimci ve yöneticilerin önderliğiyle olmuştur.

Tanzimat döneminde eğitim kademeleri ve bazı okullarındaki öğretim programları şöyleydi:

Geleneksel Eğitim Programları

1. Mekteb-i Sıbyan Programı

a. Kur'an-ı Kerim, b. İlmihal (İman, Abdest, Namaz gibi konularda temel dinî bilgiler), c. Yazı (Ergin,1977:85-86; Koçer,1987:8).

2. Medrese Programı

Tanzimat döneminde, *İslâm dini, İslâm hukuku, Edebiyat* öğretimi yapan genel medreselerin yanında, bazı ihtisas medreseleri de vardı: *Dâru'l-Hadis, Daru't-Tıp, Dâru'l-Mesnevî, Dâru'l-Kuzat ve Dâru'l-Kurra* gibi (Ergin,1977:140 vd.).

Medreselerin *Hâriç/İlkokul)+Dâhil/Ortaokul (İlköğretim), Tetimme (Orta Öğretim) ve Sahn(Üniversite)* (Atay,1983:87 ve 98) olarak isimlendirilen kademelerinde çeşitli ders programları uygulanıyordu. Bu programlarda *eğitim seviyesine göre değişen* Sarf ve Nahiv (gramer/dilbilgisi) başta olmak üzere, Tefsir, Hadis, Akaid/Kelâm, Fıkıh, Usul-i Fıkıh, Mantık, Belâgat gibi dersler yer alıyordu.

1853'de kadı nâibi (vekil) yetiştirmek üzere, Meşihat'a bağlı *Muallimhâne-i Nüvvâb* açıldı. 1884'den sonra okulun adı, Mekteb-i Nüvvâb, 1910'da da Mekteb-i Kuzât oldu.

3. Enderun Mektebi Programı

1292/1875 tarihinde Enderun Mektebi'nin Mekteb-i İbtidâiye'sinde, *Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Dîniyye, Resâil-i Türkiye ve Ta'lim-i Sülûs* dersleri okutmaktaydı.

Mekteb-i İbtidâiye'den sonra yine branşlara göre eğitim devam ediyordu. Topkapı Sarayı Müzesi arşiv belgesi D 4783/3'e göre Mekteb-i Edebiyye'nin beş yıl olduğu anlaşılmakta ve ilk yıl, *Ulûm-ı Dîniyye, Kavâid-i Türkiye ve Hatt-ı Sülûs* ve son yıl da *Edebiyat-ı Türkiye, Farisî, Tarih, İnşâ/Yazı/Kompozisyon, Hesab, Hendese/Geometri, Resim, Hatt-ı Sülûs ve Hatt-ı Rik'a* dersleri görülüyordu (Akkutay,1984:139-143).

Tanzimat Eğitimi Programları

Tanzimat döneminde eğitim sisteminde esas düzenleme, 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile yapılmıştır. Bu Nizamnameye göre, *İlköğretim*, *Ortaöğretim* ve *Yüksek Öğretim* programları, aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

1. İlköğretim

a. Sıbyan Mektepleri Programı

Sıbyan Mekteplerinin öğretim süresi 4 yıl olup (MUN, mad.6), şu dersler okutulmaktaydı:

1) Usûl-i cedide ile Alfabe/Elifba, 2) Kur'an-ı Kerim, 3) Tecvid, 4) Ahlâk üzerine yazılmış küçük kitaplar, 5) İlmihal/Din Dersleri, 6) Yazı, 7) Aritmetik, 8) Kısa Osmanlı Tarihi, 9) Kısa Coğrafya, 10) Faydalı Bilgiler (MUN, mad. 6).

b. Rüşdiye Mektepleri Programı

Rüşdiye Mekteplerinin öğretim süresi 4 yıldır ve aşağıdaki dersler öğretilmekteydi:

1) Din Dersleri Başlangıcı, 2) Türkçe Gramer/ Lisan-ı Osmanî Kavâidi, 3) İmlâ ve Yazı, 4) Yeni Düzenlemeyle Arapça ve Farsça Gramer, 5) Aritmetik, 6) Geometrik Çizimler, 7) Geometri Başlangıcı, 8) Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi, 9) Coğrafya, 10) Beden Eğitimi, 11) Okulun bulunduğu yerde en çok kullanılan dil (MUN, mad. 23).

Kız Rüşdiye Okullarında, erkek rüşdiye okullarından farklı olarak, 1) Yardımcı Nakış Resmî, 2) Seçme Edebî Parçalar, 4) Ev İdaresi, 5) Dikiş ve Müzik (zorunlu değildi) dersleri (MUN, mad. 29) vardı.

2. Orta Öğretim

a. İdadî Mektepleri Programı

İdadî mekteplerinin öğretim süresi, 3 yıldır ve şu derslerin öğretimi yapılmaktaydı:

1. Yazı, 2. Fransızca, 3. Osmanlı Kanunları, 4. Mantık, 5. Cebir, 6. Matematik ve Ticarî Aritmetik, 7. Geometri ve Ölçme, 8. Fizik, 9. Ekonomi, 10. Coğrafya, 11. Tarih, 12. Fen Dersleri, 13. Kimya ve Resim (MUN, mad. 38).

b. Sultanî Okulları Programı

Sultanî okullarında okunacak dersler, iki kısımdı. Biri *alt*, diğeri *yüksek* kısım olup, alt kısımdakiler, idadî okullarında okutulan derslerdi. Yüksek kısım da iki bölüme ayrılmıştı. Bunlardan biri *Edebiyat*, diğeri *Fen* idi. Bu yüksek kısma göre, Sultanî okullarının öğretim süresi, 3 ve alt kısım ile 6 yıldır.

Yüksek kısmın dersleri, aşağıda gösterilmiştir:

Fen Bölümü: 1. Tasarı Geometri, Simetri, Cebir ve Cebirin Geometriye Uygulanması, 2. Düzlem ve Küresel Geometri, 3. Kozmografya, 4. Fizik ve Kimya'nın Sanayi ve Tarıma Uygulanması, 5. Fen Dersleri, 6. Arazi Plânlaması.

Edebiyat Bölümü: 1. Türkçe-Yazı, 2. Arapça ve Farsça'dan Metinler, 3. Meânî, 4. Fransızca, 5. Ekonomi, 6. Milletler Hukuku, 7. Tarih (MUN, mad. 46).

3. Yüksek Okul ve Üniversite Programı

Yüksek Okullar, erkek ve kız öğretmen okulları ve Darülfünûn ile fen ve çeşitli sanayi okullarından meydana geliyordu (MUN, mad. 51).

a. Darümuallimîn

Darümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) Programı:

Darümuallimîn, üç bölüme ve her bölüm, biri *Edebiyat*, diğeri *Fen* olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Birinci bölüm Rüşdiye, ikinci bölüm İdadîye, üçüncü bölüm Sultanîlere öğretmen yetiştirmekteydi (MUN, mad. 52):

a) Rüşdiye Bölümü

Edebiyat Sınıfı: 1. Türkçe-Yazı, 2. Yeni Usûle göre öğretim metoduna sahip olacak derecede Arapça ve Farsça, 3. Her cemaatin kendi dili, 4. Genel Tarih.

Fen Sınıfı: 1. Geometri çizimler, 2. Aritmetik, 3. Defter Tutma Usûlü, 4. Geometri, 5. Ölçme, 6. Cebir.

Bütün bölüm ve sınıflardaki derslerin, her cemaatin kendi dili ile öğretilmesi kararlaştırılmıştı. Rüşdiye bölümünün öğretim süresi, 3 yıldır (MUN, mad. 54)

b) İdadî Bölümü

Fen Sınıfı: 1. Fen Dersleri, 2. Tasarı Geometri ve Simetri, 3. Cebir, 4. Fizik, 5. Kimya, 6. Resim.

Edebiyat Sınıfı: 1. Arapça ve Farsça'dan Tercüme, 2. Türkçe Şiir ve Yazı, 3. Fransızca, 4. Osmanlı Kanunları, 4. Mantık, 5. Ekonomi (MUN, mad. 54).

İdadiye bölümünün öğretim süresi, 2 yıldır (MUN, mad. 55).

c) Sultaniye Bölümü

Fen Sınıfı: 1. Düzlem ve Küresel Geometri, 2. Cebirin Geometriye Uygulanması, 3. Koni Kesitleri, 4. Mekanik, 5. Astronomi, 6. Kimyanın Sanayi ve Tarıma Uygulanması, 7. Fen Dersleri, 8. Jeoloji, 9. Arazi Plânlaması, 10. Resim.

Edebiyat Sınıfı: 1. Türkçe Yazı-Şiir, 2. Arapça ve Farsça, 3. Meânî, 4. Türkçe'den Fransızca'ya ve Fransızca'dan Türkçe'ye Tercüme, 5. Milletler Hukuku.

Sultaniye bölümünün öğretim süresi, 3 yıldır (MUN, mad. 56).

b. Darülmualimât

Darülmualimât (Kız Öğretmen Okulu) Programı

Darülmualimât'ın biri Sıbyan, diğeri Rüşdiye okullarına öğretmen yetiştiren iki bölümü vardı (MUN, mad. 68). Sıbyan bölümünün öğretim süresi, 2 yıl; Rüşdiye bölümünün öğretim süresi ise, 3 yıldır.

Sıbyan Bölümü: 1. Din Dersleri Başlangıcı, 2. Türkçe Gramer, 3. Öğretim Usûlü, 4. Lisan, 5. Ahlâk üzerine yazılmış küçük kitaplar, 6. Aritmetik ve Defter Tutma Usûlü, 7. Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası, 8. Faydalı Bilgiler, 9. Müzik, 10. Dikiş ve Nakış.

Sıbyan bölümünde *her cemaatin kendi dili ile öğretim yapması* hükme bağlanmıştı (MUN, mad. 69).

Rüşdiye Bölümü: 1. Din Dersleri Başlangıcı, 2. Türkçe Gramer, 3. Arapça ve Farsça, 4. Lisan (Her cemaatin kendi dili), 5. Ahlâk, 6. Ev İdadîsi, 7. Tarih ve Coğrafya, 8. Matematik ve Tabîî Bilimler Başlangıcı, 9. Resim, 10. Müzik, 11. Ev İdaresi ile ilgili çeşitli işlemler.

Rüşdiye bölümünde *her cemaatin kendi dili ile öğretim yapması* belirlenmişti (MUN, mad. 70).

c. Üniversite / Darülfünûn Programı

Üniversitenin biri, Felsefe ve Edebiyat, ikinci Hukuk, üçüncüsü de Tabîî ve **Matematik Bilimlerinin** öğretimine mahsus, üç bölüm bulunuyordu (MUN, mad. 80).

1) Felsefe ve Edebiyat Bölümü: 1. Psikoloji, 2. İnsan Bedeninin Yapısı, 3. Lojik, 4. Din Felsefesi, 5. Ahlâk, 6. Hukuk, 7. Tarih, 8. Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca, Yunan, ve Latin dilleri ile belli başlı dilerin uygulanmasına dair Genel Gramer, 9. Aruz Vezni, 10. Genel Tarih, 11. Eski Eserler, 12. Eski Paraları Tanıma (MUN, mad. 81).

2) Hukuk Bölümü: 1. Fıkhın Muameleler Bahsi ve Fıkıh Usûlü, 2. Roma Hukuku, 3. Fransızların İnsan Hukuku Kanunu, 4. Adlî Hukuk ile İlgili Mahkeme Usûlleri, 5. Kara Ticareti, 6. Deniz Ticareti, 7. Devletin Ticareti, 8. Cinayet Mahkemesi Usûlü, 9. Mülk Hukuku, 10. Milletler Hukuku (MUN, mad. 82).

3) Matematik ve Tabîî Bilimler Bölümü: 1. Kozmografya, 2. Fizik, 3. Kimya, 4. Jeoloji, 5. Madenler Bilimi, 6. Botanik, 7. Zeoloji, 8. Geometri, 9. Trigonometri, 10. Geometrinin Cebire Uygulanması, 11. Geometrik Çizimler, 12. Simetri, 13. Türev ve İntegral, 14. Uygulanmış Mekanik, 15. Tabiat Bilimleri Tarihi, 16. Matematik, 17. Arazî Ölçümü (MUN, mad. 83).

Her bölümün öğretim süresi, mezuniyet diplomasını alacaklar için 3, müderris/profesör olacaklar için 4 yıl olacağı, Nizamname'de belirtilmişti (MUN, mad. 85).

Sonuç

Tanzimat döneminde, *Geleneksel Eğitim* (Din Ağırlıklı Eğitim) ile *Tanzimat Eğitimi*, ayrı okul ve kurumlarca verilmiş ve farklı *programlar* uygulanmıştır.

Osmanlı döneminde eğitim alanında ilk kurumsal yenileşme hareketi, 1773 yılında başlamıştır. Batılı tarzda eğitimin, hem öğretim programlarını, dolayısıyla *muhtevayı*, hem de *öğretim yöntemi* ile *ders araç ve gereçlerini* kapsadığı görülmüştür. O dönemde öğretimde, *yeni yöntemin* (usûl-i cedide) kullanılması, bazı eğitimci ve yöneticilerin önderliğiyle olmuştur.

Tanzimat döneminde Batılı yöntemlere göre şekillenen okul ve kurumlar, *sayı ve yöntem* açısından başarılı olduğu gibi, mahallelere kadar yayılmış olan din eğitimi veren mektep ve müesseselerin de, program ve ilim dalları itibariyle tüm eğitim sistemini etkisinde bulundurduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi yayınları No: 4.

Akyüz, Y. (1982). *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1982'ye). Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi yayınları, No: 114.

—. (1991). Tanzimat Dönemi Eğitiminin Özellikleri *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu* (Bildiriler). Ankara: Millî Kütüphane yayınları: 5.

Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitim Medrese Programları-İcazetnameler-İslahat Hareketleri*. İstanbul: Dergâh yayınları: 99.

Ergin, O. (1977). *Türk Maârif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.

Koçer, H. A. (1987). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*. Ankara: Uzman yayınları:1.

Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi,1869 (MUN).

Özalp, R. (1982). *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat* (1857-1923). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Özalp, R. ve Ataunal, A. (1977). *Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.